Lukács Olga:

Szetey Szabolcs: Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között[1]

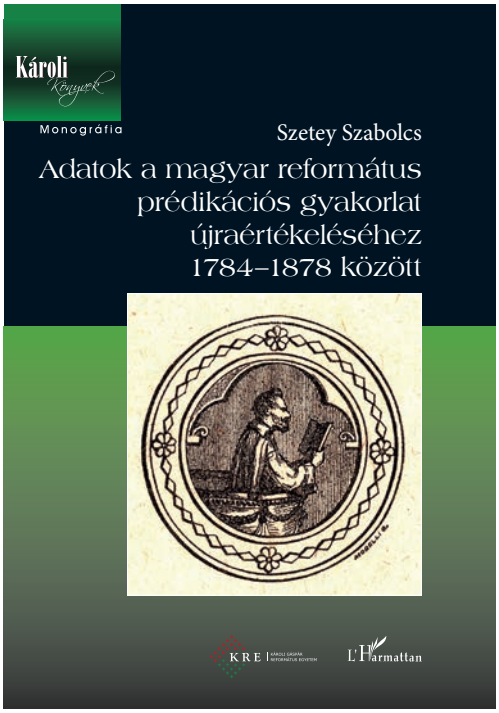

A 18. és 19. század komplex, egymást feltételező, egymásból fakadó jelenségeit új vizsgálat tárgyává kell tenni. A magyar nyelvű homiletikai tankönyvek megjelenési éveihez (1784–1878) mint nagyobb távlatban korszakváltó határokhoz kötött értekezés a korabeli prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez akar forrásokat, összetevőket, összefüggéseket felkínálni.

A korszak teológiai és igehirdetési irányzatok szerinti felosztása és csoportosítása alapvetően Ravasz Lászlóra vezethető vissza. Az eredeti forrásokban és a szakirodalomban található más vélemények, ellentmondások és sematikus megközelítések ismertetése, bemutatása a korszak jobb megértéséhez vezet, és egyértelművé teszi az újabb, objektív, előfeltételezések által nem elfogult kutatások szükségességét. Az „igehirdetési irányzatok" kifejezést és annak tartalmát is át kell értékelnie a tudományos kutatásnak, hiszen a releváns külföldi szakirodalom egyébként szinte semmit nem ismer azon kategóriákból, amelyeket elsősorban Ravasz Lászlóra hivatkozva a magyar református homiletika-történet közöl és hagyományoz.

Sokkal inkább helyesebb szellem- és teológiatörténeti irányzatokról beszélni az érintett időszakokban, a 19. században (is), amelyek az igehirdetésekben (is) manifesztálódtak. A 19. századi igehirdetési irányzatokként ismert kategóriák nyilvánvalóan nem azonosíthatóak az egész 19. századdal, ahogyan a 19. századot homiletika-történetileg sem lehet azonosítani a racionalizmussal. Éppen ezért az ún. 19. századi, racionalista „igehirdetési irányzatokat" a rendelkezésre álló forrásokból meríthető példák alapján legfeljebb irányultságként és tendenciákként lehet jellemezni.

1. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 371 o. ISBN:978–963–414–260–7.

Az igehirdetők, egyházi személyek esetlegesen politikai kihatással bíró teológiai, társadalmi álláspontjait, pozícióit az esetek többségében szituációfüggő, viszonyhelyzeti tényezőként kell felfogni.

A tudományos elemzésnek nem szabad semmiképpen figyelmen kívül hagynia az egyes személyiségek életútjának vizsgálatakor, hogy az életút és a pályafutás különböző szakaszairól van szó, amelyek eltérő kérdéseket, problémákat generáltak, és ezekre aktuálisan kellett válaszolni, reagálni.

Teológiai történetírásunk és értékelésünk egyik leggyengébb pontja, hogy egy-egy életművet – legyen az éppenséggel igehirdetői életmű – a legtöbb esetben forráskutatás és tudományos „mélyfúrás" nélkül annak összességében, egyetlen koncepció vagy egyetlen vezérelv alatt akarunk elemezni, vagy ezek alá akarjuk összerendezni utólagosan a sok esetben kiterjedt, bonyolult életmű szálait, ami a kiértékelés alapja is lesz. Ez azt a veszélyt hordozza, hogy természetszerűleg eltörpülnek a részletek.

Könnyen belátható, hogy egy-egy prédikáció vagy esetlegesen egy kötet alapján csak annyit lehet mondani, amennyit a források engednek, komplex és teljes áttekintésre nincsen mód. Az alapkutatások hiánya pótolhatatlan és fatális következményekkel bír, mint látjuk és tapasztaljuk, a tudományos feldolgozás megreked az általános, ugyanakkor autoriter véleményalkotások szintjén.

Az egykorú és az utókor által megalkotott, sokszor ellentmondásokba torkolló jellemzéseket, besorolásokat a saját korukban, viszonyrendszerükben kell értelmezni.

Szetey Szabolcs könyve nem vállalkozhatott a teljesség igényével a korszak(ok) elemzésére és értékelésére, hanem annak jól behatárolható szeletét mutatja csak be elsődleges források és a kortárs, valamint a későbbi szakirodalom segítségével, értékelésével..

A szerző rámutat arra, hogy a prédikációs gyakorlat szorosan összefügg a homiletika oktatásával. A homiletikával kapcsolatos szakkifejezések vizsgálata a reformáció korától végigkíséri azt az utat, amelynek végén a homiletika, mint gyakorlati teológiai diszciplína tulajdonképpen a 19–20. század fordulóján megjelent és állandósult.

Áttekintést nyújt a homiletika elméleti és gyakorlati oktatásának megszervezéséről, strukturális alakulásáról, amely egyben az eltelt évszázadok homiletika-oktatását is megalapozta és meghatározta. Az egyes magyarországi és erdélyi kollégiumok tanrendjeit az elérhető források alapján részletesen mutatja be.

Szetey Szabolcs kiemeli, hogy fontos és megszívlelendő kutatási eredmény, hogy a homiletika oktatásának bevezetése és a homiletika oktatásának specializálódása következtében a homiletika-oktatásra és a fiatal lelkésznemzedék „utógondozására" külön gondot fordítottak az egyházi testületek, esperesek, szuperintendensek. A lelkészi vizsgák anyaga a képzéssel és a gyakorlati lelkészi működéssel van összefüggésben. Az általa vizsgált korszakban külön gondot fordítottak a fiatal lelkészek műveltségére, nyelvtudására, olvasottságára, könyvtárára. Az oktatás és vizsgák befejeztével nem ért végett az ellenőrzés, hanem még továbbra is figyelmet szenteltek a kezdő prédikátorokra, fejlődésükre és önképzésükre.

Szetey Szabolcs érdekes képet mutat az általa kutatott korszakból a homiletika és a retorika kapcsolatáról. A század elején kissé háttérbe szorult a retorika mint homiletikai se-

gédeszköz, már-már teljesen marginalizálódott. A néhány évtizeddel később erőteljesen újból jelentkező „homiletikai retorikai" iskola ismét a homiletikai útkeresés szolgálatába állította a retorikát. A vizsgált korszak nem csupán módszertani kérdéseket vetett fel, hanem a homiletikát nagyon komoly össz-teológiai, ezen belül gyakorlati teológiai, liturgiai stb., sőt kultúrtörténeti stb. kontextusba helyezve értelmezte. Újdonság, hogy ebben a korban hangsúlyossá vált a prédikátor személyével, személyiségével és műveltségével való behatóbb foglalkozás, amely az igehirdetés szolgálatára nézve nem közömbös tényező. Érzékelhető a században belül különböző szellemi áramlatok vagy irányzatok váltakozása és alkalmankénti szembenállása. A racionalizmussal szemben önmagát pozícionáló ébredési teológiát a liberalizmus váltotta fel, amire markáns válaszként végső soron és tulajdonképpen a barthi teológia jelentkezett.

A 19. század német homiletikai iskolái jelentős hatást gyakoroltak a protestáns igehirdetésre világszerte, így a magyar református egyházra is.

Művében Szetey Szabolcs górcső alá veszi az 1784–1878 között magyar nyelven megjelent, homiletika-elméleti és homiletika-történeti szempontból fontos szerepet játszó könyveket.

Gombási István A *Trakta* fordítása és kiadás, amely magyar homiletika-történeti szakirodalmunk részét képezi.

Tóth Ferenc *Homilétiká*ja úttörőnek számított a saját korában, hiszen előtte nem nagyon beszélhetünk önálló homiletikai műről, különösen nem magyar nyelven.

A két tankönyv rendkívül didaktikusan és logikusan van felépítve, elősegítve ezzel a könnyebb használatot, de azt is, hogy akár a gyakorló lelkészek is haszonnal forgathassák.

Gáti István művét a *Fontos-beszéd tudománya vagy oratoria* elsősorban kísérletként foghatjuk fel és értelmezhetjük, amelyben alapvetően megkísérelte felülvizsgálni és megváltoztatni, ezáltal megteremteni a „magyar retorikát", amely tárgykörébe tartozik felfogása szerint az egyházi beszéd, a prédikáció is. A *Fontos-beszéd tudománya vagy oratoria* a prédikációra csupán mint (szerkesztett) beszédre tekint, teológiailag egyáltalán nem foglalkozik az igehirdetéssel.

Zsarnay Lajos *Paptan*a és azon belül is a homiletikai rész alapvetően oktatási céllal íródott, ahogyan címében is jelzi: *vezérfonalul tanításaihoz kézirat helyett*.

Kun Bertalan *Egyházi szónoklattan* megjelenésének alapvető célja az volt, hogy az igehirdetés színvonalát emelje, illetve, hogy a lelkészek tovább képezhessék magukat segítségével.

Tóth Mihály *Egyház-szónoklattan* című műve bizonyos szempontból nem mutat újat a korábbi művekkel szemben, hiszen nem tesz mást, mint a korszakban addig megjelent magyar és külföldi munkákat összedolgozza és létrehoz belőle egy újnak tűnő, de valójában csak sokkal inkább összefoglaló vagy „gyűjteményes" munkát.

Garda József *Lelkipásztori gondviselésta*n gyakorlatilag nem önálló mű, hiszen a jelen munkában vizsgált homiletikai rész felépítését és tartalmát tekintve Vinet hasonló intenciójú francia nyelvű könyvét követi, veszi át. Újszerű koncepcióként hat, hogy a prédikációt az istentisztelet részének tekinti, de éppen a korabeli felfogással való szembenállása

eredményezhette azt, hogy csak nagyon röviden ír a prédikációról, számos olyan kérdést elhagyva, amelyekkel a korabeli homiletika-tankönyvek foglalkoznak.

Mitrovics Gyula *Egyházi szónoklattan*a teljesen új utat és szemléletet nyitott a korszakban korábban megjelenő könyvekhez képest. Ő törekszik a leginkább egyediségre, a magyar és a külföldi, főként német szakirodalom ismerete szintén nála a legmeghatározóbb.

Könyvében Szetey Szabolcs hét tézist fogalmaz meg:

„1. A korszak önálló vagy önállósodó homiletikai szemléletének megszilárdulását nehezítette, hogy a vizsgált időszakban alakult ki a homiletika, mint tudományág.

2. A 18. század utolsó harmadától, végétől a rendszeres homiletika-oktatás és a homiletika (tan)könyvei párhuzamosan jelentkeztek.

3. A tankönyvekre és az oktatásra hatással volt a korszak egyházi berendezkedése.

4. A korszak homiletikai tankönyvei alapján nem lehet beazonosítani és kategorizálni a prédikációkat, ahogyan egy-egy prédikáció alapján sem lehet visszakövetkeztetni a homiletikai tankönyvekre.

5. A korszak igehirdetői és igehirdetési „irányzatainak" kategorizálása legfeljebb valamilyen irányultságként fogandó fel, amelyet sok esetben szituációfüggő, viszonyhelyzeti tényezőként kell értelmezni és értékelni. Több esetben a kategorizálás a későbbi korszakok állapotának visszavetített magyarázataként fogandó fel és a korábbi korszak(ok)tól való elhatárolódást, az előzmények hibáit és az adott kor teológiai pozícióinak és ezek korrekcióinak igazolását fejezi ki.

6. A kutatás további szakaszában szükséges minél több teljes életmű kutatása és értékelése, ami a tényleges lelkészi gyakorlat minél pontosabb feltárását teszi lehetővé. A korszak homiletika-történetének főbb kérdéseit nem lehet csupán a nyomtatott források alapján megírni. Ugyanígy fontos a prédikációs kötetek előszavainak, azok teoretikus részének összegző vizsgálata.

7. A homiletika-elméleti írók nem minden esetben és nem minden vonatkozásban azzal a rendszerező és rendszeralkotó igényességgel léptek fel, ahogyan a későbbi korokban azt a rendszerező, rendszeralkotó tudományosság megírta vagy elvárta, elvárja. Az igehirdetők prédikációikat sem egy-egy rendszer, kategória vagy „irányzat" utólag definiált kizárólagos eszköztárából építették fel."[2]

Szetey Szabolcs *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között* című műve logikus felépítésű, gazdag jegyzetanyaggal, imponáló minőségű és mennyiségű szakirodalommal és rendkívül szerteágazó levéltári és elsődleges forrásanyagra alapozva körültekintően mutatja be a meghatározott korszak homiletika-oktatás nemzetközi és magyar tankönyvirodalmát és az igehirdetői gyakorlat összefüggéseit. E monográfia hiánypótló a magyar reformátusság igehirdetői gyakorlatának és teológiatörténet megértésében.

2. 339–340.